BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING DIQQATINI JAMLASHDA DIDAKTIK O‘YINLARDAN FOYDALANISHNING SAMARADORLIGI.

Эффективность использования дидактических игр в повышении концентрации внимания у учащихся начальной школы.

The effectiveness of using didactic games to focus the attention of primary school students.

Saidova Dilnoza Maripovna
Farg‘ona viloyati Pedagogik
mahorat markazi dotsenti
dilnozasaidova1385@gmail.com
SaidovaDM+998905841385
orcid.org 0009-0006-7249-2819

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini jamlash, uni barqarorlashtirish hamda o‘quv faoliyati davomida diqqatning faolligini oshirishda didaktik o‘yinlardan foydalanishning pedagogik va psixologik jihatlari yoritilgan. Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarning individual va yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanish jarayonida diqqatning tutgan o‘rni hamda ta’lim jarayonida yuzaga keladigan diqqat bilan bog‘liq muammolar tahlil qilingan. Shuningdek, didaktik o‘yinlarning o‘quvchilarda darsga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirish, bilish faolligini rivojlantirish, mustaqil fikrlash, xotira, tafakkur va idrok jarayonlarini takomillashtirishdagi ahamiyatiga alohida e’tibor qaratilgan. Maqolada ta’lim jarayonida didaktik o‘yinlarni maqsadli, tizimli va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos ravishda tashkil etishning samarali usullari ko‘rib chiqilgan. Bundan tashqari, turli didaktik o‘yinlar orqali o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, ularni mustaqil izlanishga undash, o‘quv materiallarini ongli va puxta o‘zlashtirishga erishish imkoniyatlari asoslab berilgan. Didaktik o‘yinlardan samarali foydalanish boshlang‘ich ta’lim jarayonining sifatini oshirish, o‘quvchilarda ijobiy ta’lim motivatsiyasini

shakllantirish va ularning intellektual salohiyatini rivojlantirishning muhim pedagogik vositasi ekanligi yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические и психологические аспекты использования дидактических игр для концентрации, стабилизации и повышения активности внимания учащихся начальной школы во время учебной деятельности. Анализируются индивидуальные и возрастные характеристики детей младшего школьного возраста, роль внимания в процессе психологического развития, а также проблемы, связанные с вниманием в учебном процессе. Особое внимание уделяется важности дидактических игр в повышении интереса учащихся к уроку, развитии познавательной деятельности и совершенствовании самостоятельного мышления, памяти, мыслительных и перцептивных процессов. В статье рассматриваются эффективные методы организации дидактических игр в учебном процессе целенаправленным, систематическим и соответствующим возрасту образом. Кроме того, обосновываются возможности повышения активности учащихся на уроке, поощрения их к самостоятельному исследованию и достижения осознанного и глубокого усвоения учебного материала посредством различных дидактических игр. Подчеркивается, что эффективное использование дидактических игр является важным педагогическим инструментом повышения качества начального учебного процесса, формирования позитивной образовательной мотивации у учащихся и развития их интеллектуального потенциала.

Abstract. This article examines the pedagogical and psychological aspects of using didactic games to focus and stabilize the attention of primary school students, as well as to enhance their engagement during learning activities. It analyzes the individual and age-related characteristics of primary-school-aged children, the role of attention in their psychological development, and common attention-related challenges that arise within the educational process. Furthermore, the article highlights the significance of didactic games in fostering students'

interest in lessons, promoting cognitive activity, and improving independent thinking, memory, reasoning, and perception. It explores effective methods for organizing didactic games in a purposeful and systematic manner, tailored to the specific age characteristics of the students. Additionally, the article substantiates how various didactic games can increase student participation, encourage independent inquiry, and facilitate a conscious and thorough mastery of educational material. It is highlighted that the effective use of didactic games serves as an important pedagogical tool for enhancing the quality of the primary education process, fostering positive learning motivation in students, and developing their intellectual potential.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, diqqat, diqqatni jamlash, didaktik o‘yinlar, o‘yin texnologiyalari, bilish faolligi, ta’lim motivatsiyasi, mustaqil fikrlash, pedagogik samaradorlik.

Ключевые слова: начальное образование, ученики начальной школы, внимание, концентрация, дидактические игры, игровые технологии, познавательная деятельность, образовательная мотивация, самостоятельное мышление, педагогическая эффективность.

Keywords: primary education, primary school students, attention, concentration, didactic games, game-based technologies, cognitive activity, educational motivation, independent thinking, pedagogical effectiveness.

Boshlang‘ich ta’lim inson hayotidagi eng muhim ta’lim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda bolaning bilim olishga bo‘lgan munosabati, o‘qish faoliyatiga qiziqishi, mustaqil fikrlash qobiliyati, o‘z xatti-harakatlarini boshqarishi va shaxsiy sifatlarining dastlabki asoslari shakllanadi. Boshlang‘ich sinflarda beriladigan bilimlar keyingi ta’lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor vazifasini bajaradi. Shu sababli ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish, ularning bilish jarayonlarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri sanaladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida diqqatni jamlash ko‘nikmasini shakllantirish

ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Diqqat insonning bilish faoliyati bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan psixologik jarayon bo‘lib, u ongning muayyan obyekt yoki faoliyatga yo‘naltirilishi va unda to‘planishini ifodalaydi. O‘quvchi dars jarayonida o‘qituvchining tushuntirishlarini tinglashi, topshiriqlarni bajarishi, matnlarni o‘qishi, savollarga javob berishi va mustaqil fikrlashi uchun diqqatini muayyan faoliyatga qarata olishi zarur. Agar o‘quvchining diqqati tez-tez chalg‘isa, u berilayotgan ma’lumotlarni to‘liq qabul qila olmaydi, topshiriqlarni bajarishda xatolarga yo‘l qo‘yadi va o‘quv materiallarini o‘zlashtirishda qiyinchiliklarga duch keladi. Shuning uchun boshlang‘ich sinflarda diqqatni rivojlantirish va uni maqsadli faoliyatga yo‘naltirish o‘qituvchining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda diqqat dastlab ko‘proq ixtiyorsiz xarakterga ega bo‘ladi. Ya’ni bola o‘ziga qiziqarli, yorqin, noodatiy yoki hissiy ta’sir ko‘rsatuvchi hodisalarga tez e’tibor qaratadi. Biroq uzoq vaqt davomida bir xil faoliyat bilan shug‘ullanish, bir maromdagi tushuntirishlarni tinglash yoki murakkab topshiriqlarni bajarish ularda charchoq va zerikish holatini yuzaga keltirishi mumkin. Bu esa diqqatning susayishiga olib keladi. Ayniqsa, 1–2-sinf o‘quvchilarida diqqatni uzoq vaqt bir nuqtaga qaratib turish ko‘nikmasi hali yetarlicha shakllanmagan bo‘ladi. Shu sababli darslarda o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos, qiziqarli, harakatga asoslangan va fikrlashni talab qiladigan faoliyat turlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini rivojlantirishda didaktik o‘yinlar alohida o‘rin tutadi. Didaktik o‘yinlar ta’limiy maqsadga yo‘naltirilgan, muayyan bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladigan o‘yin faoliyati hisoblanadi. Bunday o‘yinlar oddiy ko‘ngilochar mashg‘ulotlardan farqli ravishda aniq ta’limiy vazifa, belgilangan qoida va kutiladigan natijaga ega bo‘ladi. O‘yin davomida bola bir vaqtning o‘zida tinglaydi, kuzatadi, taqqoslaydi, eslab qoladi, tahlil qiladi va xulosa chiqaradi. Natijada uning diqqat, xotira, tafakkur, idrok kabi psixik jarayonlari o‘zaro bog‘liq holda rivojlanadi.

Didaktik o‘yinlarning eng muhim afzalliklaridan biri shundaki, ular o‘quv jarayonini bolalar uchun tabiiy va qiziqarli faoliyatga aylantiradi. O‘quvchi o‘yinda ishtirok etish jarayonida o‘zini erkin his qiladi, topshiriqni bajarishga intiladi va belgilangan natijaga erishish uchun diqqatini faol ravishda safarbar etadi. O‘yin jarayonida yuzaga keladigan qiziqish bolaning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan ichki motivatsiyasini kuchaytiradi. Masalan, oddiy matematik misollarni ketma-ket yechish ayrim o‘quvchilar uchun zerikarli tuyulishi mumkin. Ammo shu misollarni musobaqa, topishmoq yoki qiziqarli topshiriq shaklida taqdim etish ularning faol ishtirokini ta’minlaydi. Demak, didaktik o‘yinlar ta’lim mazmunini o‘zgartirmagan holda uni o‘zlashtirish jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etish imkonini beradi.

Diqqatning rivojlanishi faqat o‘quvchining topshiriqni bajarish jarayonidagi faolligi bilan cheklanmaydi. Bu jarayonda diqqatning barqarorligi, ko‘lami, taqsimlanishi va bir faoliyatdan ikkinchisiga ko‘chishi kabi xususiyatlar ham shakllanadi. Masalan, o‘quvchi bir vaqtning o‘zida o‘qituvchining ko‘rsatmasini tinglashi, kerakli rasmni topishi va topshiriqni bajarishi davomida diqqatini taqsimlashga o‘rganadi. Shuningdek, bir topshiriqdan boshqasiga tez o‘tish, kerakli ma’lumotni ajratib olish va ortiqcha axborotlarga chalg‘imaslik ko‘nikmalari rivojlanadi. Shu jihatdan didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning nafaqat bilim olishiga, balki o‘z diqqatini boshqarish qobiliyatini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Ta’lim jarayonida didaktik o‘yinlarni tanlashda bir nechta muhim jihatlarga e’tibor qaratish zarur. Avvalo, o‘yin mazmuni darsning maqsadi va o‘rganilayotgan mavzuga mos bo‘lishi kerak. Ikkinchidan, o‘yin qoidalari o‘quvchilar uchun tushunarli va sodda bo‘lishi lozim. Uchinchidan, topshiriqlar bolalarning yoshiga, bilim darajasiga va individual imkoniyatlariga moslashtirilishi zarur. To‘rtinchidan, o‘yin barcha o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undashi kerak. Chunki ayrim o‘quvchilargina qatnashadigan, qolganlar esa kuzatuvchi bo‘lib qoladigan o‘yinlar kutilgan pedagogik samarani to‘liq ta’minlamaydi. Shu sababli o‘qituvchi o‘yinlarni tashkil etishda har bir bolaning ishtirokiga imkon yaratishi,

ularni rag‘batlantirishi va o‘zaro hamkorlik muhitini shakllantirishi lozim. Didaktik o‘yinlardan foydalanishning samaradorligi, avvalo, ularning to‘g‘ri tashkil etilishiga bog‘liq. O‘qituvchi darsning qaysi bosqichida o‘yin o‘tkazilishini oldindan belgilashi, uning davomiyligini hisobga olishi va o‘yin yakunida o‘quvchilarning faoliyatini tahlil qilishi kerak. O‘yin darsning kirish qismida tashkil etilsa, o‘quvchilarning e’tiborini mavzuga jalb qilishga yordam beradi. Yangi mavzuni tushuntirish jarayonida qo‘llanilsa, o‘rganilayotgan ma’lumotlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Darsning yakuniy qismida o‘tkaziladigan o‘yinlar esa o‘zlashtirilgan bilimlarni takrorlash va baholash imkonini beradi. Bunda o‘yinlar darsning asosiy mazmunidan chetga chiqmasligi, aksincha, uni to‘ldirishi va mustahkamlashi zarur.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini jamlashda kuzatuvchanlikka asoslangan o‘yinlardan foydalanish yaxshi natija beradi. Chunki kuzatuvchanlik diqqatning muhim tarkibiy xususiyatlaridan biri bo‘lib, bola atrofdagi predmet va hodisalarning o‘ziga xos belgilarini payqash, ularni farqlash va eslab qolish jarayonida diqqatini faol ishlatadi. Bunday o‘yinlar o‘quvchilarning ko‘rish orqali idrok etish qobiliyatini rivojlantirish bilan birga, ularni berilgan ma’lumotlarga e’tiborli bo‘lishga o‘rgatadi. Masalan, “Nima o‘zgardi?” o‘yini boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini rivojlantirish uchun samarali usullardan biridir. Ushbu o‘yinda o‘qituvchi stol ustiga bir nechta predmet yoki rasmlarni joylashtiradi. O‘quvchilarga ularni diqqat bilan kuzatish va eslab qolish uchun ma’lum vaqt beriladi. Shundan so‘ng o‘quvchilar ko‘zlarini yumadilar yoki boshqa tomonga qaraydilar. O‘qituvchi predmetlarning joyini o‘zgartiradi, ulardan birini olib qo‘yadi yoki yangi predmet qo‘shadi. O‘quvchilar esa qanday o‘zgarish sodir bo‘lganini aniqlashlari kerak. Mazkur o‘yin orqali bolalarda kuzatuvchanlik, ko‘rish xotirasi, diqqatning barqarorligi va tafsilotlarni farqlash qobiliyati rivojlanadi. O‘yinni dastlab uch-to‘rtta predmet bilan boshlash, keyinchalik predmetlar sonini oshirish orqali murakkablashtirish mumkin. Yana bir samarali o‘yin “Rasmda nimani ko‘rding?” deb nomlanadi. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilarga

turli predmetlar, hayvonlar, o‘simliklar yoki kundalik hayotga oid tasvirlar aks etgan rasmni qisqa vaqt davomida ko‘rsatadi. Rasm olib qo‘yilgach, o‘quvchilar unda nimalar tasvirlanganini, predmetlarning rangini, sonini va joylashuvini eslab aytib beradilar. Masalan, rasmda uchta olma, ikkita kitob, bitta qizil shar va bir nechta gul tasvirlangan bo‘lsa, o‘quvchilar ushbu ma’lumotlarni imkon qadar aniq eslab qolishlari kerak. Bu o‘yin o‘quvchilarning diqqatini bir joyga to‘plash, ko‘rish orqali qabul qilingan axborotni eslab qolish va qayta tiklash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ayniqsa, o‘qish va ona tili darslarida predmetlarning nomini aytish, ularni guruhlarga ajratish hamda tasvir asosida gap tuzish orqali o‘yinning ta’limiy imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Diqqatni rivojlantirishda eshitish orqali idrok etishga asoslangan o‘yinlar ham muhim ahamiyatga ega. Chunki o‘quvchilar dars jarayonida o‘qituvchining nutqini tinglash, berilgan ko‘rsatmalarni anglash va muhim ma’lumotlarni ajratib olishlari kerak. Eshitish diqqatini rivojlantirishga qaratilgan o‘yinlar bolalarni tovushlarni farqlash, eshitilgan axborotni tahlil qilish va kerakli ma’lumotga e’tibor qaratishga o‘rgatadi. Shunday o‘yinlardan biri “Diqqat bilan tingla” o‘yinidir. O‘qituvchi o‘quvchilarga bir nechta so‘zlarni ketma-ket o‘qib eshittiradi. O‘quvchilar esa faqat ma’lum bir tovush yoki harf bilan boshlanadigan so‘zlarni eshitganlarida qo‘l ko‘tarishlari kerak. Masalan, o‘qituvchi olma, kitob, anor, daraxt, ayiq, qalam kabi so‘zlarni aytadi. O‘quvchilarga faqat “A” tovushi bilan boshlanadigan so‘zlarni aniqlash vazifasi beriladi. Bu o‘yin davomida bola barcha so‘zlarni diqqat bilan tinglaydi, ularning boshlang‘ich tovushini farqlaydi va belgilangan shartga muvofiq harakat qiladi. Natijada eshitish diqqati, tezkor fikrlash va tovushlarni farqlash ko‘nikmalari rivojlanadi. “Ortiqcha so‘zni top” o‘yini ham o‘quvchilarning diqqatini jamlashda samarali hisoblanadi. O‘qituvchi bir-biriga mazmunan yaqin bo‘lgan bir nechta so‘zlarni aytadi. O‘quvchilar ular orasidan umumiy mazmunga mos kelmaydigan so‘zni topishlari kerak. Masalan, olma, nok, shaftoli, sabzi, uzum so‘zlari aytilganda, o‘quvchilar sabzi so‘zining ortiqcha ekanligini aniqlaydilar. Chunki qolgan so‘zlar mevalar nomini bildiradi. Ushbu o‘yin o‘quvchilarning diqqatini

faollashtirish, so‘zlarni mazmuniga ko‘ra farqlash, mantiqiy fikrlash va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. O‘yinni matematika, tabiatshunoslik va ona tili fanlariga moslashtirib tashkil etish mumkin. Matematika darslarida o‘quvchilarning diqqatini rivojlantirish uchun hisoblash, taqqoslash va mantiqiy fikrlashga asoslangan o‘yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Matematik topshiriqlarni o‘yin shaklida tashkil etish o‘quvchilarning misol va masalalarni bajarishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Shu bilan birga, sonlar, amallar va matematik belgilar bilan ishlash davomida diqqatning aniqligi va barqarorligi shakllanadi. Masalan, “Sonlar zanjiri” o‘yinida o‘quvchilar ma’lum ketma-ketlik asosida sonlarni aytishlari kerak. O‘qituvchi o‘yinning shartini tushuntiradi: o‘quvchilar 1 dan 30 gacha sanaydilar, ammo 3 ga bo‘linadigan sonlar o‘rniga qarsak chalishlari lozim. Masalan, 1, 2, qarsak, 4, 5, qarsak va shu tartibda davom etiladi. O‘yin davomida o‘quvchilar sonlarni diqqat bilan kuzatishlari, ularning xususiyatlarini eslab qolishlari va o‘z vaqtida to‘g‘ri harakat qilishlari zarur. Bu o‘yin diqqatni jamlash, tezkor fikrlash, sonlar ketma-ketligini anglash va matematik bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. O‘yinni keyinchalik 2 ga, 5 ga yoki 10 ga karrali sonlar asosida tashkil etish orqali murakkablashtirish mumkin. “Xatoni top” o‘yini matematik diqqatni rivojlantirishda alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi doskaga bir nechta matematik misollarni yozadi. Ularning ayrimlari to‘g‘ri, ayrimlari esa ataylab xato ishlangan bo‘ladi. O‘quvchilar misollarni diqqat bilan tekshirib, xato javoblarni topishlari va to‘g‘ri yechimini ko‘rsatishlari kerak. Masalan, 5+3=8, 9-4=6, 6+2=8, 10-5=5 kabi misollar beriladi. O‘quvchilar ikkinchi misoldagi xatoni aniqlab, to‘g‘ri javob 5 ekanligini aytadilar. Mazkur o‘yin bolalarda diqqatning aniqligi, hisoblash malakasi, tekshirish va o‘z xulosasini asoslash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. “Matematik detektiv” o‘yini ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini jamlashda foydali hisoblanadi. O‘qituvchi doskaga bir nechta sonlar yoki matematik belgilarni joylashtiradi va o‘quvchilarga muayyan shart asosida kerakli sonni topish vazifasini beradi. Masalan, “Men o‘ylagan son 5 dan katta, 10 dan

kichik va juft son. Bu qaysi son?” degan savol beriladi. O‘quvchilar shartlarni diqqat bilan tahlil qilib, 6 yoki 8 javoblarini aniqlaydilar. Agar qo‘shimcha shartlar berilsa, yagona javobga kelishlari mumkin. Bunday topshiriqlar bolalarda ma’lumotni saralash, muhim belgilarni ajratish va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida ham didaktik o‘yinlardan foydalanish o‘quvchilarning diqqatini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Ushbu fanlarda o‘quvchilar tovush va harflarni farqlash, so‘zlarni to‘g‘ri o‘qish, gap tuzish, matn mazmunini tushunish hamda savollarga javob berish kabi faoliyatlarni bajaradilar. Bu jarayonlarning barchasi diqqatning faol ishtirokini talab qiladi. “Harflar ovchisi” o‘yinida o‘qituvchi o‘quvchilarga harflar bilan to‘ldirilgan jadval yoki aralash harflar ketma-ketligini taqdim etadi. O‘quvchilar belgilangan vaqt ichida ma’lum bir harfni topib, belgilashlari kerak. Masalan, jadval ichidan faqat “B” harfini topish yoki “A” harfi nechta marta takrorlanganini aniqlash vazifasi beriladi. O‘yin davomida harflarning shakliga e’tibor qaratish, ularni bir-biridan farqlash va ortiqcha belgilar orasidan keraklisini ajratib olish talab etiladi. Natijada ko‘rish diqqati, diqqatning tezkorligi va aniqligi rivojlanadi. “So‘zdan so‘z yasash” o‘yini ham o‘quvchilarning diqqatini faollashtiradi. O‘qituvchi biror uzun so‘zni tanlaydi va o‘quvchilarga shu so‘z tarkibidagi harflardan yangi so‘zlar tuzish vazifasini beradi. Masalan, “Mustaqillik” so‘zidan imkon qadar ko‘proq so‘z topish taklif qilinadi. O‘quvchilar mavjud harflarni diqqat bilan kuzatib, ulardan yangi so‘zlar hosil qiladilar. Bu jarayonda o‘quvchilarning harf va tovushlarni farqlash, xotirada saqlash, mustaqil fikrlash hamda diqqatni bir faoliyatga yo‘naltirish qobiliyatlari rivojlanadi. “Gapni davom ettir” o‘yini o‘quvchilarning eshitish diqqati va nutqiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi gapning boshlanishini aytadi, o‘quvchilar esa uni mazmunan to‘g‘ri davom ettiradilar. Masalan, “Bahor faslida daraxtlar...” jumlasi “gullaydi” yoki “barg chiqaradi” tarzida davom ettirilishi mumkin. O‘yin davomida o‘quvchilar o‘qituvchining fikrini diqqat bilan tinglaydilar, gapning mazmunini anglaydilar va unga mos javob topadilar. Bunday

mashg‘ulotlar o‘quvchilarning tinglab tushunish, fikrni davom ettirish va nutqiy tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

O‘quvchilarning diqqatini rivojlantirishda harakatli didaktik o‘yinlardan ham foydalanish zarur. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tabiatan harakatchan bo‘lib, uzoq vaqt davomida bir joyda o‘tirib ishlash ularda jismoniy va aqliy charchoqni keltirib chiqarishi mumkin. Harakatli o‘yinlar esa o‘quvchilarning jismoniy faolligini ta’minlash bilan birga, ularning e’tiborini qayta faollashtirishga yordam beradi. “Qizil, sariq, yashil” o‘yini bunga misol bo‘la oladi. O‘qituvchi uch xil rangdagi kartochkalarni tayyorlaydi. Yashil rang ko‘rsatilganda o‘quvchilar qo‘llarini ko‘taradilar, sariq rangda qarsak chaladilar, qizil rangda esa harakatsiz turadilar. O‘yin dastlab sekin sur’atda boshlanadi, keyinchalik ranglarni ko‘rsatish tezligi oshiriladi. O‘quvchilar ranglarni kuzatib borishlari va har bir rangga mos harakatni bajarishlari kerak. Bu o‘yin diqqatni tez ko‘chirish, ko‘rsatmalarni tushunish, harakatlarni boshqarish va o‘zini nazorat qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. “Aksini bajar” o‘yini ham o‘quvchilarning diqqatini jamlashda samarali hisoblanadi. O‘qituvchi turli harakatlarni ko‘rsatadi, o‘quvchilar esa uning aksini bajarishlari kerak. Masalan, o‘qituvchi qo‘lini yuqoriga ko‘tarsa, o‘quvchilar qo‘llarini pastga tushiradilar; o‘qituvchi o‘tirsa, o‘quvchilar tik turadilar; o‘qituvchi chap tomonga qarasa, o‘quvchilar o‘ng tomonga qaraydilar. Ushbu o‘yin bolalardan ko‘rsatmani diqqat bilan kuzatish, harakatni tez tahlil qilish va odatiy javob o‘rniga qarama-qarshi harakatni bajarishni talab qiladi. Natijada ixtiyoriy diqqat, o‘zini boshqarish va tezkor fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi. “Jimjitlik” o‘yini esa o‘quvchilarning o‘z xatti-harakatlarini nazorat qilish, tinglash va diqqatni bir nuqtaga jamlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. O‘qituvchi o‘quvchilarga ma’lum vaqt davomida jim turish va atrofdagi tovushlarni tinglash vazifasini beradi. Shundan so‘ng bolalar qanday tovushlarni eshitganliklarini aytib beradilar. Masalan, soatning chiqillashi, qushlarning sayrashi, shamol ovozi yoki tashqaridan kelayotgan tovushlarni eshitgan bo‘lishlari mumkin. Ushbu o‘yin o‘quvchilarni tinch holatda diqqat bilan

tinglashga, mayda tovushlarni farqlashga va o‘z e’tiborini boshqarishga o‘rgatadi. Didaktik o‘yinlarning samaradorligini oshirishda guruhli va juftlikda bajariladigan topshiriqlarning ham ahamiyati katta. Bunday o‘yinlar o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlikni rivojlantiradi, o‘zaro fikr almashish imkonini yaratadi va har bir bolaning faol ishtirokini ta’minlaydi. Masalan, “Kim tez va aniq?” o‘yinida o‘quvchilar kichik guruhlarga ajratiladi. Har bir guruhga ma’lum bir topshiriq beriladi. Bu topshiriq so‘zlarni guruhlash, misollarni yechish, rasmlarni taqqoslash yoki berilgan matndan kerakli ma’lumotlarni topishdan iborat bo‘lishi mumkin. O‘quvchilar topshiriqni bajarishda o‘zaro maslahatlashadilar, lekin har bir ishtirokchi o‘z vazifasiga diqqat bilan yondashishi lozim. O‘yin yakunida nafaqat tezlik, balki javoblarning to‘g‘riligi va aniqligi ham hisobga olinadi. Chunki ta’lim jarayonida faqat tez bajarish emas, balki ongli va sifatli bajarish muhim hisoblanadi. “Xotiradagi rasmlar” o‘yini ham guruhli faoliyatni tashkil etishda qo‘llash mumkin bo‘lgan samarali usullardan biridir. O‘qituvchi har bir guruhga bir nechta rasm tushirilgan kartochkalarni ko‘rsatadi. O‘quvchilar rasmlarni ma’lum vaqt davomida kuzatadilar. Keyin kartochkalar olib qo‘yiladi va guruh a’zolari ko‘rgan rasmlarini navbat bilan eslab aytib beradilar. Qaysi guruh ko‘proq rasmni to‘g‘ri eslab qolgan bo‘lsa, o‘sha guruh g‘olib deb topiladi. Ushbu o‘yin orqali bolalarda diqqat, ko‘rish xotirasi, o‘zaro hamkorlik va ma’lumotlarni eslab qolish qobiliyatlari rivojlanadi. Didaktik o‘yinlardan foydalanishda o‘quvchilarning individual xususiyatlarini ham hisobga olish lozim. Chunki bir sinfda diqqatini tez jamlay oladigan, topshiriqlarni mustaqil bajaradigan o‘quvchilar bilan bir qatorda, tez chalg‘iydigan yoki ko‘rsatmalarni qayta tushuntirishga ehtiyoj sezadigan bolalar ham uchraydi. Shuning uchun o‘qituvchi barcha o‘quvchilarga bir xil murakkablikdagi topshiriqlarni berish bilan cheklanmasligi kerak. Ayrim o‘quvchilar uchun sodda va qisqa topshiriqlar, boshqalari uchun esa murakkabroq va bir nechta shartni o‘z ichiga olgan o‘yinlardan foydalanish mumkin. Masalan, diqqatini jamlashda qiynalayotgan o‘quvchiga rasmlar orasidan bitta farqni topish topshirig‘i berilsa, faol o‘quvchiga

bir nechta farqni aniqlash vazifasi topshirilishi mumkin. Bunday yondashuv har bir bolaning imkoniyatini hisobga olish va uning rivojlanishiga mos sharoit yaratish imkonini beradi. Didaktik o‘yinlardan foydalanishning yana bir muhim jihati o‘quvchilarni rag‘batlantirish bilan bog‘liq. Boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalar o‘z faoliyatining e’tirof etilishiga, maqtov va ijobiy munosabatga ehtiyoj sezadilar. Shu sababli o‘qituvchi o‘yin jarayonida faqat g‘olib bo‘lgan o‘quvchilarni emas, balki topshiriqni bajarishga intilgan, diqqat bilan tinglagan, xatosini tuzatgan va faol ishtirok etgan bolalarni ham rag‘batlantirishi kerak. Rag‘batlantirish o‘quvchida o‘ziga ishonchni kuchaytiradi, keyingi mashg‘ulotlarda ham faol bo‘lishga undaydi. Bunda moddiy rag‘batlardan ko‘ra, samimiy maqtov, yulduzcha, rangli belgi, kichik yorliqlar va ijobiy fikr bildirish kabi usullardan foydalanish maqsadga muvofiq. O‘yin jarayonida yo‘l qo‘yilgan xatolarga ham pedagogik jihatdan to‘g‘ri munosabatda bo‘lish zarur. Agar o‘quvchi topshiriqni noto‘g‘ri bajarsa, uni tanqid qilish yoki boshqa bolalar bilan taqqoslash o‘rniga xatoning sababini tushuntirish va to‘g‘ri yechimga yo‘naltirish lozim. Chunki qo‘rquv va hayajon bolaning diqqatini yanada susaytirishi mumkin. Aksincha, qulay psixologik muhit, o‘qituvchining qo‘llab-quvvatlashi va o‘zaro hurmatga asoslangan munosabat o‘quvchining o‘z imkoniyatlarini namoyon etishiga yordam beradi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham didaktik o‘yinlarning imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Interaktiv doska, elektron taqdimotlar, animatsiyalar, ta’limiy videolar va turli elektron topshiriqlar yordamida o‘quvchilarning diqqatini jalb qilish mumkin. Masalan, ekranda paydo bo‘ladigan rasmlarni guruhlarga ajratish, berilgan so‘zlardan to‘g‘ri gap tuzish, matematik misollarning javobini tanlash yoki tasvirlar orasidan farqlarni topish kabi topshiriqlar bolalarda qiziqish uyg‘otadi. Bunday vositalar o‘quvchilarning ko‘rish va eshitish orqali idrok etish faoliyatini faollashtiradi. Biroq texnologiyalardan foydalanishda me’yorni saqlash muhim. Chunki haddan tashqari ko‘p vizual va ovozli ta’sirlar ayrim bolalarda charchoqni yuzaga keltirishi

mumkin. Shuning uchun elektron o‘yinlar an’anaviy didaktik mashg‘ulotlar bilan uyg‘unlashtirilishi lozim. O‘qituvchi didaktik o‘yinlarni tanlashda fanlararo integratsiyadan ham foydalanishi mumkin. Masalan, matematika darsida tabiatshunoslikka oid rasmlar yordamida sanash va taqqoslash topshiriqlarini bajarish, ona tili darsida esa matematik sonlar qatnashgan gaplar tuzish mumkin. Bunday yondashuv o‘quvchilarning turli fanlarga oid bilimlarini o‘zaro bog‘lashga, mavzuni kengroq tushunishga va diqqatni turli mazmundagi faoliyatlarga yo‘naltirishga yordam beradi. Shuningdek, o‘yinlarni kundalik hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash ham katta samara beradi. Masalan, do‘kon, kutubxona, maktab, tabiat yoki transport vositalariga oid vaziyatlar asosida tashkil etilgan o‘yinlar o‘quvchilarning hayotiy tajribasini boyitadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini rivojlantirishda didaktik o‘yinlarning davomiyligini to‘g‘ri belgilash ham muhim hisoblanadi. O‘yin juda uzoq davom etsa, o‘quvchilar charchashi va unga bo‘lgan qiziqishini yo‘qotishi mumkin. Juda qisqa tashkil etilgan o‘yin esa kutilgan natijani bermasligi ehtimoli mavjud. Shu sababli o‘yin davomiyligi o‘quvchilarning yoshi, topshiriqning murakkabligi va darsning umumiy tuzilishiga qarab belgilanadi. Odatda qisqa didaktik o‘yinlarni dars davomida bir necha marta tashkil etish, ularni turli faoliyatlar bilan almashtirib borish maqsadga muvofiq. Bu o‘quvchilarning charchashining oldini olish va diqqat faolligini saqlashga yordam beradi. Didaktik o‘yinlardan foydalanish samaradorligini aniqlash uchun o‘qituvchi o‘quvchilarning o‘yin oldidagi va o‘yindan keyingi faoliyatini kuzatishi mumkin. Bunda o‘quvchilarning topshiriqni bajarishga qancha vaqt sarflashi, ko‘rsatmalarni qay darajada tushunishi, xatolar soni, faol ishtiroki va berilgan vazifani mustaqil bajarish qobiliyatiga e’tibor qaratiladi. Masalan, o‘qituvchi ma’lum bir mavzu yuzasidan o‘yin boshlanishidan oldin o‘quvchilarga oddiy diqqat topshirig‘ini beradi. Keyinchalik bir necha mashg‘ulot davomida didaktik o‘yinlardan foydalanib, xuddi shunday topshiriqni qayta taklif etadi. Natijalarni taqqoslash orqali o‘quvchilarning diqqatni jamlashdagi o‘zgarishlarini kuzatish mumkin. Bunda o‘qituvchi faqat topshiriqni

to‘g‘ri bajargan o‘quvchilar soniga emas, balki bolalarning faoliyat jarayonidagi xulq-atvoriga ham e’tibor berishi kerak. Jumladan, o‘quvchi ko‘rsatmalarni diqqat bilan tinglayaptimi, topshiriqni oxirigacha bajaryaptimi, chalg‘iganidan keyin yana faoliyatga qayta olyaptimi, o‘z xatosini mustaqil aniqlayaptimi kabi jihatlar muhim ko‘rsatkichlar hisoblanadi. Bunday kuzatuvlar o‘qituvchiga har bir bolaning rivojlanish darajasini tushunish va keyingi mashg‘ulotlarni to‘g‘ri rejalashtirish imkonini beradi. Didaktik o‘yinlarning samaradorligi o‘qituvchining kasbiy mahorati bilan ham chambarchas bog‘liq. O‘qituvchi o‘yinlarni shunchaki vaqtni mazmunli o‘tkazish vositasi sifatida emas, balki aniq pedagogik maqsadga xizmat qiluvchi ta’limiy metod sifatida qo‘llashi kerak. Har bir o‘yinning maqsadi, vazifasi, qoidasi va kutiladigan natijasi oldindan belgilanishi lozim. O‘yin davomida o‘qituvchi boshqaruvchi, yo‘naltiruvchi va rag‘batlantiruvchi vazifalarni bajaradi. Shu bilan birga, bolalarga mustaqil qaror qabul qilish, o‘z fikrini bildirish va topshiriqlarni mustaqil bajarish imkoniyatini yaratishi zarur.

Didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘yin davomida bolalar navbat kutish, qoidalarga rioya qilish, boshqalarning fikrini tinglash, jamoada ishlash va o‘z harakatlari uchun mas’uliyatni his qilishni o‘rganadilar. Bu sifatlar o‘quvchilarning nafaqat ta’lim jarayonida, balki kundalik hayotda ham muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlari uchun zarurdir. Ayniqsa, guruhli o‘yinlar davomida o‘zaro yordam va hamkorlik munosabatlari shakllanadi. Natijada sinfda ijobiy psixologik muhit vujudga keladi. Shuningdek, didaktik o‘yinlar o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirishda ham muhim ahamiyatga ega. Ayrim bolalar an’anaviy savol-javob yoki yozma topshiriqlar jarayonida o‘z fikrini bildirishga tortinishlari mumkin. O‘yin sharoitida esa ular o‘zlarini erkinroq his qiladilar va faol ishtirok etishga intiladilar. Bu esa o‘quvchilarning yashirin imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga, mustaqil fikrlashga va o‘z bilimlarini namoyon etishga yordam beradi. Ayniqsa, tortinchoq va kamgap o‘quvchilarni kichik guruhli o‘yinlarga jalb etish orqali ularning faolligini bosqichma-bosqich oshirish mumkin. Ta’lim jarayonida didaktik

o‘yinlardan muntazam foydalanish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan munosabatini ham o‘zgartiradi. Darslar faqat o‘qituvchining tushuntirishi va o‘quvchilarning tinglashi bilan cheklanib qolmaydi, balki faol ishtirok, izlanish, musobaqa va hamkorlikka asoslangan jarayonga aylanadi. O‘quvchilar yangi bilimlarni tayyor holda qabul qilish bilan cheklanmasdan, ularni mustaqil topishga, taqqoslashga va amaliyotda qo‘llashga harakat qiladilar. Bu esa ta’limning ongli va faol o‘zlashtirilishini ta’minlaydi. Shuni ham ta’kidlash kerakki, didaktik o‘yinlar barcha ta’limiy muammolarni mustaqil hal qiluvchi vosita emas. Ular boshqa pedagogik metodlar bilan uyg‘unlashtirilgandagina yuqori samaradorlikka erishiladi. Masalan, tushuntirish, namoyish etish, savol-javob, mustaqil ish, amaliy mashqlar va muammoli vaziyatlardan foydalanish bilan birgalikda tashkil etilgan o‘yinlar ta’lim mazmunini yanada boyitadi. O‘qituvchi o‘yinlarni o‘quvchilarning bilim darajasi va dars maqsadidan kelib chiqib tanlashi kerak. Shuningdek, o‘yinlarning mazmunini va shaklini muntazam yangilab borish o‘quvchilarning qiziqishini saqlashga yordam beradi. Umuman olganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini jamlashda didaktik o‘yinlardan foydalanish ta’lim jarayonini samarali tashkil etishning muhim pedagogik imkoniyatlaridan biri hisoblanadi. Didaktik o‘yinlar yordamida o‘quvchilarning ixtiyorsiz diqqatini asta-sekin ixtiyoriy diqqatga yo‘naltirish, diqqatning barqarorligini oshirish, kuzatuvchanlik, tezkor fikrlash va mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin. Bunday o‘yinlar o‘quvchilarning darsga qiziqishini kuchaytirish, o‘quv materiallarini yaxshiroq o‘zlashtirish va ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga sharoit yaratadi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqatini jamlashda didaktik o‘yinlardan foydalanish pedagogik jihatdan samarali yondashuv hisoblanadi. Chunki o‘yin faoliyati bolaning tabiiy qiziqishlari va yosh xususiyatlariga mos keladi. Didaktik o‘yinlar orqali o‘quvchilarda diqqatni jamlash, uni boshqarish, muhim axborotni ajratish, topshiriqlarni izchil bajarish va

o‘z faoliyatini nazorat qilish ko‘nikmalari rivojlanadi. Buning natijasida o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasi, balki bilish faolligi, ijodiy fikrlashi va mustaqil ishlash qobiliyati ham takomillashadi.

Shu asosda boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

Har bir darsning maqsadidan kelib chiqib, unga mos didaktik o‘yinlarni tanlash.

O‘yinlarni o‘quvchilarning yosh va individual psixologik xususiyatlariga mos ravishda tashkil etish.

Diqqatning ko‘rish, eshitish, barqarorlik va taqsimlanish xususiyatlarini rivojlantiruvchi o‘yinlardan navbatma-navbat foydalanish.

O‘quvchilarning barchasini o‘yin jarayoniga jalb qilish va har bir bolaning faol ishtirokini rag‘batlantirish.

O‘yin davomida tezlik bilan bir qatorda aniqlik, mustaqil fikrlash va topshiriqni to‘g‘ri bajarishga ham e’tibor qaratish.

An’anaviy didaktik o‘yinlarni zamonaviy interaktiv vositalar bilan uyg‘unlashtirish.

O‘yinlar natijasini muntazam kuzatib borish va o‘quvchilarning diqqatidagi o‘zgarishlarni tahlil qilish.

Darslarda o‘yin, mustaqil ish va amaliy mashg‘ulotlar o‘rtasida to‘g‘ri muvozanatni saqlash.

Demak, didaktik o‘yinlardan maqsadli, izchil va ijodiy foydalanish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning diqqatini rivojlantirish va ularda samarali o‘quv faoliyati uchun zarur bo‘lgan psixologik hamda intellektual sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Eng muhimi, o‘yin orqali tashkil etilgan ta’lim bolaga bilim olishni majburiyat sifatida emas, balki qiziqarli, mazmunli va zavqli faoliyat sifatida his etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

G‘oziyev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent, 2010.

Mavlonova R. va boshqalar. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2001.

Elkonin D.B. Psixologiya igry. – Moskva: Pedagogika, 1978.

Fayziyev A. Dars samaradorligini oshirishda didaktik o‘yinlardan foydalanishning o‘ziga xos metodik xususiyatlari. – 2023. Internet manbasi .

Sultonova Sh. Boshlang‘ich sinflarda diqqatning o‘ziga xos xususiyatlari. Internet manbasi .

Ahmadova G. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini didaktik o‘yinlar orqali bilim va ko‘nikmalarini oshirish metodikasi. – Pedagogik mahorat, 2025. Maqola PDF .

Reimbayeva M., Qodirova D. Boshlang‘ich ta’lim samaradorligini oshirishda didaktik o‘yinlarning ahamiyati. Internet manbasi .

Internet manbalari:

9. www.ziyonet.uz – Ta’limga oid elektron resurslar.

10. www.inlibrary.uz – Ilmiy maqolalar elektron bazasi.

11. Google Scholar – Ilmiy maqolalar va tadqiqotlar bazasi.